

І.В. Бринза, В.А. Шевченко

ФРУСТРАЦІЙНІ РЕАКЦІЇ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ, СХИЛЬНИХ ДО АГРЕСИВНОСТІ І ТРИВОЖНОСТІ

Актуальність вивчення фрустраційних реакцій у студентів-спортсменів педагогічного університету пов'язана з тим, що фрустрації, що виникають у навчальній діяльності, можуть визвати небажані зміни на особистісному рівні, що приводить до формування негативних рис характеру, блокування мети навчання у ВНЗ, зміни думки щодо професійних мотивів вибору педагогічної діяльності, зниження самооцінки і рівня притягань тощо.

Термін „фрустрація” походить від латинського „обман”, „розлад”, „руйнування”, „марне очікування” [1]. В психології, звично розрізняють: фрустратор – причину, яка викликає фрустрацію; фрустраційну ситуацію – подію, на шляху якої людина переконується в неможливості досягнення мети; фрустраційну реакцію – специфічну емоційну реакцію, яка супроводжує стан фрустрації.

Фрустрація характеризується виникненням гострого стану дезорганізації свідомості людини, наслідком якої є специфічне емоційне переживання з появою на його тлі поведінковими реакціями. Вона супроводжується психічним дискомфортом, який характеризується почуттям напруги, відчуження, роздратування, тривоги та гніву.

На сьогодні проблема фрустрації є однією з найпопулярніших у

психологічній літературі. Достатньо широко вона розглядається в контексті аспектів стресу (В.О. Бодров, М. Борневассер, Н.Є. Водоп'янова, Л.О. Кітаєв-Смик, Р.Лазарус, О.Б.Леонов, К.Маслач, Г.С. Нікіфоров, А.Ц.Пуні, П.А.Рудік, Г.Сельє та ін.); професійних деструкцій і професійного стресу (О.І. Богучарова, І.В.Бринза, Н.М.Буллатевич, Л.М. Карамушка, О.А.Кириленко, В.С.Медведев, О.П.Саннікова та ін.); психічних станів (Б.Г.Ананьєв, А.Г. Ковальов, М.Д. Левітов, В.С.Мерлін, В.М. М'ясищев, К.К. Платонов, С. Розенцвейг, З.Фрейд), регуляції емоційних станів в екстремальних умовах (Ю.П.Горго, О.В. Дашкевич, Ю.Я. Кисельов, М.С. Корольчук, О.Я. Чебикін, О.А. Чернігова, та ін.) [2, 3].

У той же час недостатня увага дослідниками приділяється питанню розбіжностей у переживанні та протіканні фрустрації в осіб з різними індивідуально-психологічними особливостями особистості, такими як тривожність і агресивність. Ці особливості багато в чому визначають індивідуальну схильність людей до появи фрустрації та способів реагування і виходу з цього стану, яким віддається перевага.

Наш інтерес до вивчення проблеми фрустраційних реакцій, що виникають у студентів-спортсменів у процесі навчання в педагогічному університеті зумовлений не тільки необхідністю розробки теорії питання, але й

вимогами практики, що потребує адекватного діагностичного інструментарію, так і психокорекційних програм, спрямованих на своєчасну психологічну корекцію порушень, які виникають при названих реакціях.

Основною метою даного дослідження і стало вивчення фрустраційних реакцій в осіб, які відрізняються за агресивністю та тривожністю.

Завдання дослідження:

1. Підібрати психодіагностичний інструментарій, спрямований на діагностику показників фрустраційних реакцій, форм агресії та видів тривожності.

2. Провести емпіричне дослідження за участю студентів-спортсменів.

3. Виявити співвідношення між показниками фрустраційних реакцій та агресивності і тривожності.

У роботі використовувалася система методів і процедур отримання даних, яка включала: теоретичний аналіз літератури з досліджуваної проблематики, методи спостереження, бесіди, тестування. До методичного комплексу увійшли: „Розенцвейга малюнкової фрустрації методика” (модифікація Е.С.Чугунової і Н.Г.Хітрової), „Опитувальник BDHI” А.Басса і А.Дарки, спрямований на діагностику агресивних і ворожих реакцій, методика „Самооцінка” Ч.Спілберга (адаптація Ю.Л.Ханіна), яка спрямована на визначення двох видів тривожності: особистісної і реактивної [4].

Обробка отриманих даних

здійснювалася за допомогою кількісного (кореляційного) аналізу. У межах кількісного аналізу для визначення статистичних зв'язків між визначеними показниками був використаний параметричний критерій r – Пірсона. Процедура обробки даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS v 11,5 for Windows. У дослідженні брали участь 72 студента Інституту фізичної культури та реабілітації Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, у віці 19 - 23 років.

Перед тим, як приступити до аналізу співвідношень між показниками направленості, типами фрустраційних реакцій та формами агресії і тривожності необхідно окремо сказати про результати, які ми отримали за методиками BDHI Басса-Дарки і „Самооцінка” Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна.

Результати діагностики за методикою BDHI Басса-Дарки представлені у таблиці 1 і 2, а за методикою „Самооцінка” Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна у таблиці 3.

Візуальний аналіз таблиці 1 дозволяє нам виявити максимальну і мінімальну частоту виявлень кожного з показників методики BDHI у вибірці студентів-спортсменів. Так, у даній вибірці студентів-спортсменів домінуючими (тах кількість) формами прояву агресії, є: образа (36,11%), потім вербальна агресія (29,17%), фізична агресія (27,77%), непрямая агресія і почуття провини (25,00%), менш чисельно виражені роздратування і

негативізм (22,22%), і в самому кінці – агресія (29,17 %), роздратування і підозрілість (19,44%). Не домінуючими (мін кількість) формами прояву агресії є: підозрілість (31,94%), потім непряма агресія (25,00 %), фізична, вербальна агресія, образа (22,22 %).

Таблиця 1

Результати методики BDHI Басса-Дарки (n=72 студента)

		Показники							
Частота зустрічаємості признака		ФА	НА	Ра	Н	О	Пі	ВА	ПП
max	кількість	20	18	16	16	26	14	21	18
	%	27,7	25,0	22,2	22,2	36,1	19,4	29,1	25,0
min	кількість	7	0	2	2	1	4	7	0
	%	22,2	29,1	25,0	26,3	22,2	31,9	22,2	25,0
		2	7	0	9	2	4	2	0

Примітка: ФА – фізична агресія, НА – непряма агресія, Ра – роздратування, Н – негативізм, О – образа, Пі – підозрілість, ВА – вербальна агресія, ПП – почуття провини.

За індексом агресивності і ворожості нами були отримані наступні результати, які представлені у таблиці 2.

Як бачимо з таблиці 2 результати студентів-спортсменів у яких домінує індекс агресивності виявлено 48,61%, а індекс ворожості – 16,67%. Ця інформація підсилюється попередніми проаналізованими нами даними, які стосуються різноманітних форм агресії (див. табл. 1). Нагадаємо, що індекс агресивності складається зі значень

таких показників, як: фізична агресія (ФА), роздратування (Ра), вербальна агресія (ВА), у нашому випадку по даним показникам у вибірці студентів-спортсменів також отримані високі відсоткові значення (27,77% + 22,22% + 29,17%). Індекс ворожості складається зі значень показників образи (О) і підозрілості (Пі), як ми бачимо з таблиці 1, за цими показниками також виявлені високі відсоткові значення (36,11% + 19,44%).

Таблиця 2

Результати індексу агресивності і ворожості студентів-спортсменів (n=72 студента)

Показники	%
Індекс агресивності	48,61
Індекс ворожості	16,67

Примітка: % - відсоток від загальної кількості студентів.

В цілому можна сказати, що високий відсоток агресивності виявлений у студентів-спортсменів можна пояснити самою специфікою їх діяльності, тобто спортивною діяльністю. Склад вибірки складають студенти ігрових видів спорту, де активні, навіть агресивні дії є часткою самої гри.

Візуальний аналіз таблиці 3 демонструє, що високий рівень

реактивної тривожності виявлено у (30,56%) студентів-спортсменів, середній рівень – у (55,56%) студентів-спортсменів, і низький рівень – у (13,89%) студентів-спортсменів. За показником особистісної тривожності в цій виборці з високим рівнем виявлено (19,44%) студентів-спортсменів, з середнім рівнем – (76,39%), з низьким рівнем – (4,17%) студентів-спортсменів.

Таблиця 3

Результати методики «Самооцінка» Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна (n=72 студента)

Показники		Низький рівень тривожності	Середній рівень тривожності	Високий рівень тривожності
ТР	Кількість	10	40	22
	%	13,89	55,56	30,56
ТО	Кількість	3	55	14
	%	4,17	76,39	19,44

Примітка: ТР – реактивна тривожність, ТО – особистісна тривожність.

Таким чином можна сказати, що для даної вибірки студентів-спортсменів характерною ознакою є середній рівень прояву як реактивної так і особистісної тривожності. Це свідчить про адаптивний психічний стан студентів, які спроможні в разі

необхідності регулювати свої емоційні реакції і бути наготові для вирішення навчальної або спортивної задачі.

Результати співвідношень між показниками агресивності, тривожності і фрустрації представлені в таблиці 4

Таблиця 4.

Результати співвідношення показників агресивності, тривожності і фрустраційних реакцій (n= 60 студентів)

Показники	Е	m	NP	ED
Індекс агресивності	81,82 %	40,82 %	54,35 %	53,85 %
Особистісна тривожність	36,36 %	12,24 %	17,39 %	15,38 %

Примітка: Е – екстрапунітивні реакції, m – імпульсивні реакції, ED – самозахистний тип, NP – необхідно-упорний.

Візуальний аналіз таблиці дозволяє нам виявити наступне: найбільш агресивні і тривожні студенти-спортсмени користуються екстрапунітивними реакціями (81,82%) і (36,36%), потім необхідно-упорним типом – (54,35%) і (17,39%), самозахистним типом (53,85 %) і (15,38%), і менш за все імпульсивними реакціями (40,82%) і (12,24%) при вирішенні фрустраційних ситуацій.

Змістово це може свідчити про те, що студентам-спортсменам з вираженим індексом агресивності із екстрапунітивними та самозахистними реакціями при подоланні психічного дискомфорту характерна гнівна, агресивна направленість обвинувачень на інших. Вони частіше за все прямо і відкрито засуджують зовнішню причину фрустрації і підкреслюють її ступінь, або відверто вимагають від іншої людини подолати створену ситуацію. Їм притаманні такі особливості, як: роздратування, обурення, злість, лють, незадоволеність іншими, заперечення своєї провини, ухилення від докору, напористість, упевненість у правильності власних дій та інше.

Студентам-спортсменам з високими значеннями рівня особистісної тривожності із екстрапунітивними та самозахистними реакціями також при подоланні психічного дискомфорту характерна направленість обвинувачень на інших, у них може виникнути паралізація дій або їх мобілізація, направлена на захист свого „Я”. Але вони на відміну

від „агресивників” відчують тривожність і занепокоєність за психологічні наслідки, викликані конфліктною ситуацією. Їм характерний комплекс неповноцінності, страх перед сваркою, схильність до усамітнення, побоювання дій, щоб не потрапити в скрутне положення і такі особливості, як: незадоволеність собою, почуття неуспіху, відчаю, тривоги, розчарування тощо.

Студентам спортсменам з вираженим індексом агресивності з необхідно-упорним типом реакцій характерна рішучість, напористість, захопленість при пошуку конструктивного виходу із конфліктної, фрустраційної ситуації. При зіткненні з перешкодою агресивні студенти не тільки не цураються попросити допомоги в інших, але на цьому і примусово наполягають. У разі неможливості отримання допомоги від інших, можуть взяти на себе відповідальність за вирішення ситуації.

Студентам-спортсменам з високим значенням рівня особистісної тривожності з необхідно-упорним реакціями на фрустрацію також характерний пошук конструктивного виходу із фрустраційної ситуації, але за рахунок упевненості в тому, що час і хід події приведуть самі до її вирішення. Такі студенти відрізняються перестрашуванням, пристосуванням, що дає їм змогу мінімізувати гостроту неуспіху в конфліктній, неприємній для них

ситуації.

Таким чином проведене дослідження і отримані результати дають нам можливість в навчальному процесі при виникненні специфічних

фрустраційних реакцій, ураховувати також і індивідуально-психологічні особливості особистості студентів, такі як агресивність і тривожність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий психологический словарь /Сост. Л.А.Кар-пенко; под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – С. 381.

2. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб: Питер, 2001. – 752 с.

3. Стресс и тревога в спорте:

Международный сб. 84 научных статей. /Сост. Ю.Л. Ханин. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 288 с.

4. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие /Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф.Рыбалко. – СПб.: Речь, 2002. – 694 с.

Подано до редакції 09.01.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются результаты эмпирического исследования, направленного на изучение фрустрационных реакций у студентов-

спортсменов с различной выраженностью показателей агрессивности и тревожности.

SUMMARY

The article presents some results of empiric research directed at study of frustrational reactions of students-sportsmen with different display of indices of aggression and alarm